

Написане листається

ВОЛОДИМИР ТА РОЗАЛІЯ ВИННИЧЕНКИ: РОДИННЕ ЛИСТУВАННЯ (1921 – 1949 РОКИ)*

№ 288

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

2 – XI -[1933]

Рідний мій, я купила вже весла. Їх одішлють завтра, я прохала, щоб якомога швидче. Металічні стержні додаються окремо, не прибиті, бо невідома ширина човна. Треба, щоб кожне весло займало половину всього віддалення від бортів. Ти все це знаєш, звичайно, але пишу це на всякий випадок. Я живу непогано. Буду неодмінно веселою, й ти також повинен додержуватися цього правила.

До швидкого побачення, моя радість велика!

R[оза]

[Закрита листівка. Рік проставлений упорядником за поштовим штемпелем].

№ 289

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

6- XI -[1933]

Мій Люб єдиний,

я собі чудово тішуся своїм власним “обществом” і не потрібую ніяких гостей, але Жюль[ста] написала, прохала зателефонувати. Побачимо.

Спасибі тобі, Голуб мій, за вчорашній день. Так чисто, ясно, покійно на душі від тебе. Сьогодні тобі, мабуть, гарно було. Хай тобі щодня світить внутрішнє сонце. Ти – весь гармонія. Мій прекрасний Люб. Обіймаю тебе всім серцем.

Твоя Майка.

[Закрита листівка. Рік проставлений упорядником за поштовим штемпелем].

№ 290

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Villennes. 7-XI-33

Мій єдиний, любий-любий Кох. Дякую за милого листика, за веселість, за ясність духа. Сьогодні “Sale temps” та ще який: туман слиззю лежить на всьому, капа з дерев, з неба, з дахів, з носів. А мені добре, – бадьоро, ясно, весело, затишно. Чому? Хто знає. Чи не тому, що я сьогодні як слід попрацював? Дуже можливо. Нема, здається, в житті багато цінностей, більших за ту, що походить од свідомости виконання праці, яку ціниш, шануєш, любиш. Тоді, що б ні було навкруги тебе чи в тобі, все неодмінно має на собі рефлекс цього задоволення і тому темні фарби яснішають, гублять свою понурість, а ясні набірають навіть у туманний день відтінок сонця.

У нас потемніло вже в 4 ¼ год[ини], робітники пішли додому о 4-ій, все затихло й затаїлося, тільки шелест мряки в листях. А я пишу тобі оцього листа і почуваю чудну вмиротворенність, спокій, веселий затишок у душі. І питання про поворот на Україну не муляє вже, не мучить так, коли ближче придивляєшся навіть до дового й болоче коханої мрії, то й у ній знаходиш сірі фарби. А в нашої мрії не тільки є

* Продовження. Початок див.: Слово і Час. – 2015. – №1 – 12; 2016. – №1–9.

сірі, а й дуже темні. Але це добре, що сталася така перерва в переговорах. Коли вони й відновляться (якщо відновляться!), то ми вже твердо знатимемо, чого хотіти й домагатися. Нам треба тіснішого, реальнішого, “ощутительнішого” сполучення з колективом. Найкраще, звичайно, найнормальніше було б жити серед цього колектива й ділити його буття. Але обставини всякого роду так склалася, що цього найнормальнішого, найпростішого бажання здійснити нам майже неможливо. В кожному разі здійснення його в тих умовах, які ми передбачаємо і в’являємо, не дасть ні нам сатисфакції, ні колективові користі. А значить, воно буде просто “неморальне”. Одже, треба домагатися сполучення не безпосереднього, а посереднього, через продукт нашої праці, корисної для колектива, через літературну роботу. От у цьому напрямі треба й провадити і переговори, і ріжні заходи, і своє життя.

Якщо все ж таки не вдасться добитися видавання наших праць (я весь час тепер маю на увазі й твої, медичні) на Україні радянській, будемо видавати їх за кордоном, у Галічині, Чехословаччині, Франції. Якщо вони зразу не просунуться на Велику Україну, то колись усе ж таки там будуть. (Треба вже через це саме писати таке і так, щоб цінність його не зникла за якихось 5–10 років). От наша програма! Так, голубко? Та до того, може, ще з перекладами піде краще. (Перекладай “Нову заповідь”, – вона, може, хутко буде потрібна). А якщо трапиться тобі знов якась сутичка з якоюсь Ніною, то не бери близько до серця, – часто буває (коли потім вдумаєшся), що, дійсно, даремно образився. Пам’ятай і ти, що нас образити дуже трудно.

А щодо Ніни, то мушу сказати, що вона мене просто дивує своїм неуцтвом, я вважав її за освічену в соціальних питаннях. Хоч вона себе й зве соціалісткою, але вона, видно, не знає основних, елементарних тез соціалізму. Вона мені нагадує ті російські розбурхані в початку революції маси, які вважали людину в комірчику за буржуя. Але ж то темні, несвідомі маси, які звикли бути експлуатованими людьми в комірчиках. Їм можна простити, їх можна зрозуміти. Але Ніна Гурфінкель, “соціалістка”, інтелігентка теж за “буржуя” вважає людину, що має свій будинок. Має власність! Соціаліст, мовляв, який має власність. “Не люблю таких соціалістів”. І з цього визирає оте міщанське, вульгарне неуцтво: соціалізм, мовляв, одкидає власність, то який же ти соціаліст, коли маєш власність. І з цього видно, що людина серйозно, чесно, щиро, для свого життя і свого морального вжитку ніколи не брала соціалізм. Якби вона хоч раз це зробила, вона знала б ріжницю між власністю на річі та власністю на засоби продукції і знала б, що сказати те, що вона сказала, це розписатися в своїй безграмотності й нещирості. Якщо зустрінеш Ніну, перекажи їй від мене моє здивування, – я, мовляв, вважаю її трохи освіченішою в таких простих питаннях соціалізму. А краще всього – не зустрічатися, – ні їй, ні нам від того ніякої користі не може бути.

Розписався я сьогодні. Треба закінчити листа й братися до Forville’я², а то не виконаю свого розкладу дня. Листа одвезу до скриньки вже завтра.

Кохонько, чи ти не забула, що треба піти до Laton’a³ та до Pierr’a?

Я, мабуть, приїду таки в суботу. Якщо стан, настрій та працездатність будуть і далі такі як сьогодні, то чого ж мені губити зайвий день. Та й ти працюй. А на суботу, може, Люців закличеш⁴. А як з ними не вийде, то треба покликати Глуців, – коли “іспит” не вдався, то нема чого їх “закидати”.

Ну, хай тобі буде ясно, весело і затишно на душі, моя Дитинко!

8-XI

Сьогодні ясніше й холодніше. Попроцював трохи й їду кидати листа до скриньки. Потім у “кругосветное плавання”. Потім... і так далі за розкладом і програмою.

Значить, поки що я зупиняюся на тому, що виїду у суботу о 3-й годині з Villennes. Одже, буду дома в 4 ¼ – 4 ½. Обнімаю!

№ 291

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Villennes. 8-XI-33

*Ясна моя голубонько, я забув тобі вчора сказати, щоб ти привезла мені піжаму.
Одже, привези таке:*

1) Піжаму для спання. 2) Коробочку *Crinosthenyl*'a¹. 3) Полотна, про які ми балакали. 4) Дат. 5) Яблук. 6) Винограду. 7) Горіхів. 8) Хліба. 9) Патронів для револьвера штук 30-40.

Оце ніби й усе. Якщо згадаєш сама про що-небудь, то тим краще.

№ 292

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

Париж, 8- XI -[1933]

Мій ясний,

бачила я Жюльєту. Це правда, що вона була болючо зачеплена моєю байдужістю. Але після пояснення дуже-дуже вибачалася і вся просвітліла. Все ж таки ти мав рацію, коли казав, що треба в'яснити відносини. І мені, і їй так легше. Обіцяно повну дискрецію¹, та й мені дещо довірочно було сказано. Я дуже рада цьому. Була в Анжелікі. Вона покладає аж занадто надій на мій масаж. За всяку ціну рішила привести себе в людській вигляд, і я дуже цьому рада.

Сьогодні тепло. Я ходила години з дві по вулицях і було мені гарно, бо почувую себе добре.

Вчора слухала в TSF розигриш Національної лотереї. Дуже це було захоплююче, але в залі Трокадеро не було щасливих, принаймні вони себе не виявили ніяк. Я чула оплески, крики захвату, протести. Сьогодні на 16 мільйонерів у світі стало більше. Але чи збільшилась кількість щасливих людей від того?

До побачення, мій єдиний! Чекаю на тебе в п'ятницю по обіді, якщо не буде листа. Пригортаюся всім серцем.

Твоя

[Рік у даті проставлений упорядником за поштовим штемпелем].

№ 293

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Villennes. 17-XI-33

Моя голубонько ясна, от мої прохання до тебе:

1) *Якщо ти ще встигнеш піти в госпіталь і якщо Leopold Levi в суботу має лекцію¹, то спитай у нього, що робити проти цього роздування судів на лиці, що в мене. Цеї ночі знову роздушилося. Що далі, то це стає частіше. Це ж, мабуть, знак якогось недоброго стану судів чи шкіри. Та й само по собі це явище не дуже приємне. Я тепер вічно хожу ніби з обдряпанам, побитим лицем. Зроби що-небудь, Кохонько, і розпитай, що це таке, через що, що визначає воно. А що ж наше фрукторьянство? Як же воно терпить цей непорядок? Та не тільки терпить, а ще ніби збільшує?*

2) *Друге прохання.*

Привези мені:

1) *Вугіль для рисування. (Десь у мене є цілий пакет, пошукай і одбери з половину).*

2) *Фіксативу для фіксування рисунків вуглем (здається, в мене є для пастелі, може, це годиться й для вугілля).*

3) *Олівців для рисування, м'якшого й твердішого.*

4) *Туші слоїк.*

5) *Мабуть, є спеціальні пера для рисування. Спитай. Для тонких ліній. Як є, то купи кілька штук.*

Сіється дощик, навіть добренький. Але я все ж таки поїду човном в "кругосветное" і одвезу цього листа.

Працювалося сьогодні нічогенько. От тільки оця моя прикрість з роздушуванням судів псує настрої і навіть гнітить: а що як воно буде розвиватися (на що є деяка тенденція), що ж тоді буде з моєю пікою?! Та й що ж це таке, зрештою?! В чому річ?!

Ну, до неділі, ясна моя! Обнімаю всією душею.

Не забудь же в суботу потелефонувати Sev'ові. Що б ні сказав, скажи, що відповідь даси в понеділок, – порадимось.

№ 294

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

21- XI -[1933]

Любий мій, посилаю листа Тамаренка¹. Значить, таки приїде! От, це штука, а ти не вірив! От перший результат наших заходів. А на Таїті теж хоче з нами їхати². Звонила Верочці, щоб запитати про візу, але вона не була вдома. Жоржик поїхав до Англії. Завтра буду шукати ще когось.

Сьогодні розигриш. Можливо, що піду в Trocadero, щоб подивитись на юрбу, головним чином.

Напиши Тамарі негайно Berlin-Wilmersdorf Schoefer Park 8 і мені, якщо маєш ідею, що треба робити для візи. Тепер то вже ми мусимо її дістати. Я страшенно рада, що їй вдалося переконати свого Жору. Ну, і Жора!! А я йому посилаю привіт та подяку, щоб він не цофнувся³.

Я була на масажі. Дуже добре на мене він вплинув. Болів немає. Правда, я дуже обережна з їжою. Мене масують в окремій кімнаті, гарні масажистки. Я вдячна Dolto⁴ – це він дав розпорядження.

Мусіла зменшити пілюлі. Занадто сильні для мене. Вчора були серцебої, [нрзб.] і голова страшенно боліла. Але не дуже довго. Сьогодні почуваю себе добре. Тільки хвилювання якесь.

Любий мій. Коли б ми й не виграли (що, звичайно, неможливо), то це – нічого. Ми з тобою мільйонери і наших багацтв ні за які сріблянікі не віддамо. Правда, мій соняшний Золот?!

Може, ми й справді поїдемо на Таїті, забравши Тамаренка, та вигравши уйму грошей. А чому б і ні?

На добраніч, мій ясний! Дихай, живи, радій, кохай, твори. І знай, що ти єдиний, нігде, ні в якому кутку світа немає рівного тобі, любов моя.

Пригортаюся до тебе всією душею.

M[айка].

[Рік у даті проставлений упорядником за поштовим штемпелем].

№ 295

Розалія Яківна – Володимир Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

[23-XI-1933]

Четверг

Рідний мій! Ні, це не “неуважність”, а просто небажання писати тобі, що ще нічого певного немає. З Sureté мене послали¹ в Мініст[ерство] Закордон[них] справ, а там виявилось, що твоє досє у когось на руках і треба чекати, щоб повернулося. Я піду знову в понеділок. Якщо й тоді нічого не буде – звернуся до Сікора². Він відає всіма російськими справами.

Сеу телефоную щодня. Він був дуже сердитий, що Levisal йому нічого не написав, як обіцяв. Але сьогодні в них побачення вже призначено в суді, куди Сев іде спеціально. Я маю телефоніть о 6-ій Севові. Він має надію, що буде якась пропозиція, але я не маю великої. Говорила з Церочкою³. Треба подати прохання тут в Зак[ордонних] справах. Почекаю ще, як ти пишеш, щоб віза не прийшла занадто рано, і щоб умовитись, які подавати прізвизца французів.

Ще не зовсім заспокоїлася від невдачі з лотареєю. Але це психологія консьержів і це треба залишити.

Вибачте, що була Вам поганою жінкою!!!

Взагалі ж все гаразд і "Elle est belle!"⁴.

І є повнота і радість від свідомості Вашої присутності, і багатство перспектив, і надія на сонце, рух і спільну працю.

Обіймаю тебе, мій єдиний!

М[айка]

[Закрита листівка. Датована упорядником за поштовим штемпелем].

[Після цього тексту в архівній справі – два недатованих тексти на окремих листочках такого змісту]: Прохала побачення з пані Lutz⁵, але ще не маю відповіді. Я страшенно рада, що тебе тут немає: таке дріб'язкове життя, що просто сором. Я цілий день лажу й нічого путнього не роблю, нічого цікавого не бачу. Результати моїх detaches⁶ надзвичайно мізерні.

Верочка Ш[ухаєва] розповіла про Жанго. Він знайшов Левана⁷, Нуцку⁸, Льолю⁹, й всі його люблять як раніше, а Леван бере його до себе на працю й жити разом у Москву. Цілую руки твої.

Р[оза]

№ 296

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Villennes. 23-XI-33

Моя Дитинко, ти сердишся, що ми не виграли. А я – навіть задоволений. Вчора мені було ще трохи образливо, – так багато білетів і ні на один ні найменша сума. Це найболючіше мене зачепило, мій розрахунок порушило.

Але сьогодні я зовсім спокійний і, думаю, коли ти зазнаєшся з мотивами мого спокою, то й ти перестанеш бути невдоволеною.

1) Виграш уніс би розлад у наше життя. Виграш – це випадковість, себто те, що стоїть поза нормою, поза зчепленністю певних процесів, поза необхідністю й доцільністю їх. Ти подумай, який розгартіяш утисся б у наше життя з виграшом мільйонів. Ці мільйони не впливали б як необхідність із попереднього ланцюгу явищ, а рвали б цей ланцюг. Далі. Конкретно, я перервав би свою роботу, що почина організовуватися в моїй психіці. Ми залишили б нормальний, логічний хід наших заходів щодо організації дальшого життя (ферма, праця, бжолі й т[аке] і[нше]), а піддалися би цій випадковій навалі грошей, яка потягла б нас кудись, як велика хвиля, з якою неможливо боротися.

Крім того, **ми** б не почували себе цілком легко з цими мільйонами, ми б уважали вглибині себе, що все ж таки в них є деяка неморальність. Ну, хоч би та, що вони нами не зароблені, не створені ніякими нашими працівниками чи творчими заходами. Але хай би навіть ми прийняли це досить легко, то, з другого боку, ми б не знали, власне, як їх моральніше, продуктивніше, раціональніше і т. д. розтикати й розфискати. Роздавання цих грошей нашим родичам і приятелям створило б нам купу прикроців, непорозумінь, гіркости. Коли ми тепер боїмося, що до нас стаєляться добре через "пригодовування", то що ж було б тоді?

Я не знаю, чи я прийав би навіть у подарунок великі гроші. Нам вони більше ніж кому-будь були б шкідливі. Трудно, звичайно, перемагати всякі старі навички, й коли б ми й тепер виграли, то чи я був би незадоволений з того? Але досить, що я не маю невдоволення за те, що не виграли. Я не люблю, коли ми губимо гроші хоч би невеличкі з дурости, через обдур кого-небудь, коли в нас виманюють, одно слово, проти моєї волі, бажання, розуміння. Тепер не те, – ми свідомо, з певним бажанням видали ці гроші. Хай ми трошки покарані за... обивательство, за бажання вискочити з наших рямців необхідности, логічности, консеквентности, з тих рямців, якими ми, власне, можемо більше ніж хто пишатися, бо вони – здорові, сильні, гарні, створені нами самими й гарантують нам дійсне наближення до щастя (гармонії, дієвої рівноваги), а ніж ці мільйони, випадкові, нелогічні, непослідовні.

Я міг би це сказати тобі завтра, але іноді на письмі думки виливаються систематизованіше. Я виїду в 10-48. Буду на обід, одже. А “оттого и потому” чи не можна б ескападнотоньки трошки?¹ Вареники? Гречану кашу?

Міцно-міцно обнімаю мою єдину Майку.

№ 297

Розалія Яківна – Володимир Кирилович

[Париж – Фізіополіс]

Вівторок, 28- XI- [1933]

Мій ясний, я встигла сьогодні зробити небагато. Була в Закордон[ному] мін[істерстві]. Тобі дано паса. Себто, його переслано до Внутр[ішніх] Справ, де мені сказали, що за кілька день його можна буде одержати в Prefecture¹. Так довго це тяглося, мовляв, тому, що запитували чехів. От цікаво, якщо це правда! Таким чином, ти матимеш можливість рухатись по світі. З Тамар[ою] гірше: звідси домагатися візи неможна. Треба все робити з Берліну. Це новий порядок, що введений після гітлер[івського] перевороту. Я говорила з В. Шухаєвою та прохала її перевірити, чи це, дійсно, так. Вона обіцяла, але це ще кілька день протягнеться. Я напишу до Т[амари] сьогодні. Хай вона подає прохання.

З Севом балакала. Але він L[evisa]’я не міг зпіймати. Дуже він вже стає сердитий на його. Нам скоро прийдеться його за поли тримати, щоб до бійки не доходило.

Верочка одержала телеграму від Жанго, що Леван поїхав до Берліну. Вона це інтерпретує як те, що він до Парижу не приїде. Я прохала її написати до Левана та запитати про приїзд. Чи гадаєш ти, що й я могла б сама йому туди написати? Живе він в посольстві. Чи не може йому мій лист пошкодити? [Подальший текст написаний на правому полі:] Який чудовий день сьогодні! Я скрізь хожу пішки і почуваю себе дуже бадьорою (по обіді хотілося страшенно спати). Ergo – впливає чудово². Нічого не болить. Я довго-довго тримала його.

[На лівому полі першої сторінки дописано:] Будьте ж і Ви веселі, спокійні, здорові, щасливі. Я пригортаюся до тебе всім серцем. Твоя.

№ 298

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Villennes. 28-XI-33

Кохонько, сьогодні я одержав тут у Villennes картку від Тамари. Пересилаю тобі її. Справді, може, ці її дані потрібні будуть.

(Щоб не забути потім написати, пишу тепер: привези мені білої фарби в неділю. Не забудь! Blanc d’argent¹).

У нас усе добре. Після Парижу є трохи ліні (ці зміни обстановки вибивають із роботи), але я з нею справляюся. На жаль, туман і не можна малювати того пейзажу, що ми бачили з тобою. Я почав інший, та біда в тому, що білої фарби майже немає, мабуть не зможу закінчити. Шкода, бо почав при сонці й тумані, а коли буде знову така комбінація.

Неодмінно, Майка, вживай Compresso. Я почуваю, що коли б з тиждень поприкладав би його до моєї руки та ноги, то ваги в них зовсім зникли б. Ну, та ще матиму змогу це зробити. А ти роби тепер, я певен, що вава в твоїй печінці зовсім вигоїться від цього компресика.

Як у тебе? Я гадаю, що ти мені напишеш про свою розмову з Марусиною². Мені здається, що вона захвилюється, почне доводити, що вона від страшенної любови так тебе називає, і ти не будеш досить тверда з нею. Ну, та побачимо.

Хай тобі добре-добре буде!

В

Я Тамарці пишу. Якщо маєш що втішного написати їй у справі візи, то напиши, – хвилюється. А як тобі подобається привіт чоловіка і мрія про Таїті?

№ 299

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Physiopolis. 29-XI-33

Мій єдиний Кох,

дякую тобі за твого листа. Це дуже сумно, що з візами з Німеччини тепер такий порядок. Я боюсь, що Тамарі буде відмова. Якби ж вона якусь важну причину своєї подорожі видумала! Чи можна буде, на випадок одмови, що-небудь звідси робити? Чи функціонують тепер ті урядовці, що здобувають візу на певних умовах? Якщо можеш довідатись про це, – довідайся, Кохонько.

Щодо Сева, то треба його спитати й хай він по щирості відповідь: як швидко можна дійти кінця в цій справі, пускаючи її на шлях суду (евентуально, експерта), чи мирячись з Scudder'кою, якщо вона приїде до нового року.

От бачиш, яку помилку ми зробили, що не послали в літі тоді листа до неї, що ми наготували. Справа була б уже закінчена. Це – вина Сева. Ти скажи йому це і в компенсацію за те, що відмовив посилати листа, нехай тепер напише від нашого імені чорновика листа до Scudder'ки, я його перепису й ми пошлемо їй до Америки. Хай напише, щоб вона телеграфно відповіла хоч у принципі, чи вона згодна миритися на справедливих умовах, які їй і викласти в листі. Про деталі будемо говорити, як вона вернеться. Може, ти зможеш це сказати йому телефоном? А як ні, то поїдь до нього. В неділю обговоримо це питання.

Кохонько, привези мені:

1) Фарби, blanc d'argent. 2) Великого полотна і складний підрамник. 3) кілочків для підрамника. 4) Мостіна. 5) Горіхів.

У мене якийсь кумедний стан тепер: цілковита нехтіть до писання. Я малюю (шкода, що нема білої фарби, міг зробити срібний малюнок з інеєм). Я думаю, обдумую, читаю, все досить добре, а писати... почуваю велику нехтіть. Це, розуміється, тимчасове, зв'язане з цією гострістю ясної погоди, при якій раз у раз буває напруження нервів.

Боюсь, що тобі буде дуже важко везти полотно. Якщо так, то не треба, я сам потім привезу, тим паче, що навряд чи я малюватиму тепер на великому полотні. Фарби й кілочків не забудь.

[На першій сторінці, зліва від основного тексту дописано:] А як бути з пасом моїм? Може, мені самому треба брати його з префектури? То, може, краще мені приїхати до Парижу?

[Над текстом першої сторінки, перевернувши аркуш, дописано:] Якщо мені треба буде самому брати паспорт і це треба зробити зараз, то ти мені телеграфуй, і я приїду в суботу. Коли ж пас іще не скоро видадуть, то приїжджай ти.

№ 300

Розалія Яківна – Володимир Кирилович

[Париж – Фізіополіс]

30-XI-[1933]

Мій любий, пишу, щоб сказати, що Sev бачив Levisal'a й що останній запевнив Sev'a, що Скюдерка повернеться до нового року, але взяв на себе зорганізувати побачення його, Sev'a, Pierr'a та Міши. Може, вони щось надумують всі четверо. Це побачення має бути в початку слідуєчого тижня, і нас буде сповіщено про результат. Одержала з Prefecture запрошення тобі з'явитись за пасом, коли ти схочеш. Тамарі написала, щоб починала заходи. Все іде нічого собі, але в мене болить голова вже другий день. Пробувала вжити проти неї Ergo – не добре, бо прилив крові й так завеликий. Зате печінка зовсім мовчить. Я все ж таки акуратно її грію. Й нахожу цю річ дуже доцільною.

Завтра піду в Prefecture. Може, видадуть паса мені, а якщо не схочуть, то попрохаю, щоб зачекали, бо ти в подорожі. Так хто ж з нас до кого в неділю?!? Будь здоровий, мій рідний, мій любий, прекрасний.

Твоя больноголова Майка.

[Закрита листівка. Рік у даті поставлений упорядником за змістом і за поштовим штемпелем].

№ 301

Розалія Яківна – Володимир Кирилович

[Париж – Фізіополіс]

12-XII-[1933]

Мій ясний, я все-все зроблю, що ти хочеш. Лусну, але дістану. Будь спокійний. Посилаю газети й фейлетон, що ти просив. Якщо тобі там холодно, їдь сюди, мое щастя. В мене погасла піч, але тепер горить добре. Почуваю себе неважно зовсім, хоч об'єктивних причин, крім фізичних, немає. Але цей холод та ясність! Листа нарешті надрукувала! Пошлю завтра. Була в банку й зробила, як ми умовилися. Тепер можемо бути спокійними.

Вистава "Закон" буде 17 в неділю в паршивенькому театрі (250 місць) і в одній декорації. Чи варто йти? Але мені хочеться дуже, хоч і хвилювань багато буде.

Анжеліка приїхала хворою. Поїла в пансіоні якоїсь гидоти. Бідна, їй дуже зле і гарячка, а вона все силкується говорити дотепи. Напр[иклад]: "В тошноте, да не в обиде". Мила жіночка, жертва смакових почувань.

Я все бігаю, бігаю. Сьогодні чистили з фамою твій кабінет. Зараз тихо, самотно. Надвір неохота, але я піду на пошту. Чекаю від тебе гарних вісток. Будь веселий, мій коханий, моя радість. Ми ж з тобою вдвох, тому нам ніщо не страшно. Любов моя!

Майка

[Закрита листівка. Рік у даті проставлений упорядником за поштовим штемпелем].

№ 302

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж]

Villennes. 13-XII-33

Дякую тобі, моя чудесна, за твого листа, за обіцяння здобути, за бадьорість, за радість життя, що проміниться з тебе, за все. Сьогодні, здається, трохи тепліше. В кожному разі, я вже відчиняю вікно й так працюю. А працюю я над... пейзажами. Вчора мав сісти вже за Хмельниччину, "рішуче й категорично". І настрої був, і охота, і свіжість. Але ж... випав іней, і все було таке цікаве з мальовничого погляду, що я вхопив квачі й почав малювати. За ранок зробив два пейзажі. (Із вікон, у себе в хатинці малював!) Здається, вийшло нічого – я, принаймні, поки що задоволений. Сьогодні ще трохи підретушував, дещо виправив, і знову весь ранок на малювання убухкав. Та то нічого, – іней тут буває рідко, а Хмельниччина в мене весь час у голові, не розтане й вітер її не здме.

А сьогодні вітрець таки повіває. Зараз поїду в "кругосветное", не знаю, як буде їхатися з цим вітром.

Посилаю тобі, голубонько, листа до Сірого¹. Перепиши його, з ласки твоєї (з копією!) й відішли Сірому. Підпис теж надрукуй на машинці: "ВВ".

Тоді в мене хоч це буде виметене з голови. Лишається ще лист до мого коханого ЦК КП(б)У, але, сказати по щирості, я дуже вагаюся. Я цілком розгубився і не знаю, що писати, бо не знаю, що в дійсності там було і чого не було. Що ж до мене самого, то теж не знаю, чого хотіти. А раптом лист мій знову викличе у них переговори? Що робити тоді? Їхати на Україну при такій ситуації як є, неможливо, мій поворот не дасть нікому ніякої користі, а нам може дати велику шкоду. Здається, розумніше всього сидіти тихо, мовчати, вичікувати, вивчати політику компартії і працювати, створивши собі ту обстановку, яку збираємося. Конче-конче треба перебіратися на південь, на землю, на незалежність ні від кого, тільки від своєї праці та природи. Бо події, здається, назрівають у світі. Людство, здається, свідомо збирається сказитися. Нам нема чого робити в цьому сказі. Нам треба забитися під крильце природи й мудро жити там у праці та гармонії з собою та природою. Оце хай буде наша непохитна програма на найближче майбутнє.

Чи варто мені йти на виставу “Закона”? Це буде в неділю? Ну, ми ще матимемо час обміркувати це важне питання.

Обнімаю мою любу, єдину Майку!

№ 303

Розалія Яківна – Володимиру Кириловичу

[Париж – Фізіополіс]

П'ятниця. [15-XII-1933]

Мій любий,

спасибі за листа. Це ціла островна хроніка. Якщо ти мені писатимеш так часто, то можна буде скласти потім цілу книгу!! Пиши, мій ріднеткій.

Уви, спроба не принесла сюрпризу¹. Чудес, очевидно, на світі не буває, а ми чекали на чудо. Вже 2-й день кінчається, а я ще нікого не бачила. Заходила, лишила картку з запитанням, коли побачимось, і... нічого. Як в TSF коли винищений асси². Ну, зате вже кінець. Може, ми занадто суворо поставили питання? Ні, так і [закінчення над текстом, перевернувши аркуш] треба. Чекай на мене в неділю з човником.

[Подальший текст на двох невеликих аркушиках:] А від Тамаренка нічого нема. Чи не вийшло якоїсь затримки через це “Vinnitch[enka]”³? Це буде страшенно досадно!

Телефонувала Тані⁴. Вона теж нічого не має. Почекаю до понеділка, а там піду знову в консульство.

Почуваю себе добре. Була в мене Жюльєта, навіть ночувала. “С[онячна] М[ашина]” однесена в Libr[airie] du Siècle⁵, але ще не читається. От і всі новини. Хлоп[чика] не бачила, виїхав на тиждень з Парижу.

Спи спокійно, мій ясний!

[Закрита листівка, датована упорядником за поштовим штемпелем].

Коментарі

№290

¹ Сьогодні “Sale temps” – Sale temps (фр.) – мерзенна погода.

² братися до Forville'я – Forville, Alfred de (1842–1913) – французький економіст, автор кількох книжок, зокрема, “La transformation des moyens de transport et ses consequences economiques et sociales”, “Le morcellement” та ін. Можливо, якусь із його праць читав у той час Винниченко.

³ треба піти до Laton'a – Особа не встановлена.

⁴ може, Люців закличеш – Ідеться про знайомих Винниченків, інформацію про яких виявити не вдалося.

№291

¹ Коробочку Crinosthenyl'a – Crinosthenyl – препарат, що застосовується проти втоми (астенії).

№292

¹ Обіцяно повну дискрецію – Дискреція (лат.) – мовчання.

№293

¹ якщо Leopold Levi в суботу має лекцію – Léopold Lévi – відомий французький лікар-ендокринолог, автор багатьох праць на медичні теми.

№294

¹ посилаю листа Тамаренка – Ідеться про Тамару Віленську.

² А на Таїті теж хоче з нами їхати – Таїті – острів у Тихому океані, входить до складу Французької Полінезії. Винниченки мріяли відвідати цей острів, якщо виграють у лотерею велику суму.

³ щоб він не цофнувся – Цофнутися – відійти назад, відступити.

⁴ Я вдячна Dolto – Dolto – Мабуть, французький лікар, знайомий Розалії Яківни.

№295

¹ З Sureté мене послали – Sureté (фр.) – Головне управління національної безпеки, відділ французької поліції.

² звернуся до Сікора – Сікор – очевидно, хтось із працівників Міністерства закордонних справ, що займався справами російських емігрантів.

³ Говорила з Церочкою – Особа не встановлена.

⁴ Elle est belle (фр.) – Дослівний переклад, залежно від контексту: “Вона красива” або “Вона прекрасна”. У листуванні ця фраза часто вживається у значенні “Життя прекрасне!” (у французькій мові la vie – життя – іменник жіночого роду).

⁵ *Прохла побачення з пані Lutz* – Можливо, йдеться про співробітницю МЗС, яка займалася видачами віз.

⁶ *Результати моїх demarches* – Демарш (фр. *démarche*) – дипломатичні заходи держави. Тут вжито в переносному значенні “клопотання”.

⁷ *Він знайшов Левана* – Ідеться про Левана Гоґоберідзе.

⁸ *Нуцку* – Нуцка – дружина Левана Гоґоберідзе.

⁹ *Льолю* – Льоля – Гоґоберідзе Єлена Давидівна.

№296

¹ *ескападнуньки трошки?* – Словотвір від “ескапада” – екстравагантна витівка.

№297

¹ *одержати в Préfecture* – Префектура (фр.) – адміністрація керівника департаменту. Мається на увазі Префектура поліції Парижа (*Préfecture de police de Paris*), установа, яка підпорядковується Міністерству внутрішніх справ Франції і несе відповідальність за гарантування внутрішньої безпеки на території Парижа та департаментів О-де-Сен, Сена – Сен-Дені та Валь-де-Марн, а також видає різні посвідчення.

² *Ergo – впливає чудово* – Ergo – вітамін, що призначався при дефіциті заліза в організмі.

№298

¹ *Blanc d'argent* (фр.) – свинцеві білила.

² *про свою розмову з Марусиною* – Ідеться про Марію Глущенко.

№302

¹ *Посилаю тобі, голубонько, листа до Сірого* – Ідеться про наступний лист В. Винниченка до Ю. Тищенка (Сірого):

“Париж

21 – XII – 33

Дорогий Юрію Пилиповичу,

мені переказували, що у Вас часом бувають розмови з українцями про мене й що Ви розповідаєте їм про мої політичні позиції, висловлені в моїх листах до Вас. Я, розуміється, нічого не можу мати та й не маю нічого проти того, щоб мої погляди були відомі тим, хто цим цікавиться. Але я хотів би, щоб ці погляди були відомі в цілковитій їхній повноті. А з переказів про Ваші балачки в мене складається таке вражіння, що цієї повноти, здається, немає. Ви, дійсно, не ховаєте, що я раджу підтримувати радянську владу. Але, мені здається, Ви не зовсім об'єктивно пояснюєте, через що саме я так раджу. Одже, не знаючи, чи дійсно Ви так балакаєте про мене, чи ні, я, на всякий випадок, пишу оце до Вас і прошу Вас, якщо будуть іще у Вас балачки про мене, не забути пояснити, через що саме я займаю такі позиції. Я писав Вам про це і напишу ще раз.

Я гадаю, що укр[аїнське] нац[іональне] відродження могло б здійснитися найповніше, найгармонічніше, найвсебічніше при соціалізмі. Я розумію під нац[іональним] відродженням не відродження клясової феодально-козацької, князівської чи гетьманської держави і не держави сучасно-клясової, якої хочуть усі (крім комуністичної) українські партії, а відродження (чи, може б, краще сказати: народження) суто культурно-національного. Бо національність я розумію не як самоціль, а як суму, як сукупність засобів, які служать для духовного розвитку членів певного етнографічного колективу (наука, література, мистецтво всіх родів, школа всіх ступнів, мова установ урядового, адміністративного, господарчого і т[ак] д[алі] характеру та таке інше). І що повніше, послідовніше буде переведена “українізація” всіх способів сполучення членів нац[іонального] колективу, то швидше, легше, нормальніше буде відбуватися розвиток кожного індивіда і всього нац[іонального] колектива.

Коли Ви читали розділ “Національне питання” в моїй праці “Щастя”, то Ви повинні знати мій погляд на самостійність України. Я повторю його іншими словами. Коли Україна є в складі країн, що змагаються за соціалістичний устрій суспільства, то непослідовно і шкідливо для справи здобуття соціалізму домагатися державної української відокремленості. Соціалізм вимагає знищення якої-будь державної самостійності на земній планеті. І, розуміється, всі перегородки колись (може, й не так далеко) позникають.

Але зовсім інша річ, коли мова йде про буржуазну державність. Тоді я рішуче й гаряче стою за цілковиту самостійність і відокремленість України. (Мотиви я наводив у “Щасті”, може, Ви пам'ятаєте їх).

От через що я кажу, що українські комуністи (і навіть послідовні, революційні соціалісти) повинні підтримувати радвладу і працювати з нею в будіванні соціалізму. І то не формально, а щиро працювати для повнішого і швидшого збудування соціалізму. Розрахунок простий: що швидше й повніше буде збудований соціалістичний лад, то швидше й повніше зникне необхідність у тих страшних напруженнях і жертвах, які тепер уживаються на цю справу, а надто Україною. Я сказав би, що якраз усі колишні пригнічені нації повинні найретельніше,

найзавзятіше будувати соціалізм, що українські комуністи повинні бути найправдивішими, найвідданішими, найнепохитнішими комуністами, бо крім соціальної та політичної задачі, вони мають ще задачу національного цілковитого визволення.

Але я писав Вам іще й таке. Я раджу підтримувати радвладу й працювати з нею не за страх, а за совість, однак тільки при тій умові, коли ця влада, коли вся компартія є дійсно комуністична, коли, дійсно, прагне будувати соціалізм, а не що інше. Коли б же я переконався, що вона перероджується, що в неї лишалася тільки назва, лозунги, фразеологія і політичне панування, а весь колишній зміст зник, я так само почав би кликати до рішучої боротьби з такою владою.

Поки що, повторюю, я таких даних не маю і тому лишаюсь при позиціях попередніх, не вважаючи на те, що ця влада мене особисто чернить як тільки може, переслідує, кривдить духовно й матеріально, одно слово, ніяк мене не підкуповує задоволенням яких-будь моїх особистих інтересів. Я навіть радий цьому, бо з чистим серцем можу триматися своїх позицій, не боячись бути нечесним з собою, не боячись свого власного запитання перед самим собою: а чи не з своїх власних яких-небудь інтересів я бороню такі позиції?

Я не можу судити звідси (та й ніхто, мені здається, не може), чи правда те, що пишуть більшовики про Скрипника та інших, і так само не можу судити, чи правду пишуть вороги більшовиків. Я знаю непохитно одно: на Україні існує найбільша, найголовніша основа національного життя та розвитку: українська школа. Коли є школа, то на сім десятих є нація, то є міцна запорака всебічного духовного національного розвитку. От, коли б було владою зроблено замах на школу, коли б виявилось, що вона бере напрям на ліквідацію української школи, о, тоді, дійсно, можна сказати, що є замах на знищення української нації. Але цього, на щастя, немає. І поки радвлада та компартія лишаться справжніми, дійсними будівничими соціалізму, вони й не можуть мати такого суто реакційного напрямку. Можуть бути за того чи іншого менту перемоги в нацполітиці великодержавницьких реакційних елементів, але ці перемоги неодмінно обмежені соціалістичністю партії, цим перемогою є межа, за яку вони не можуть вийти. Одже, поки є школа, можна з чистим сумлінням боротися плече о плече з руськими комуністами за соціалізм, хоч би часом випиналися наперед національні русько-українські непогодження.

Українська еміграція багато надій покладає на інтервенцію, Гітлера, Пілсудського, Японію і т[аке] ін[ше]. Вона гадає, що інтервенція, війна з СРСР принесе Україні державну самостійність. Може, й принесе. Але яка то буде державність? Чи вона для щастя мас може бути хоч у якійсь мірі рівноцінною навіть тому початковому соціалізму, що тепер закладається там із такими муками? Я ні на хвилину не маю сумніву, що українська клясова державність, здобута різними Гітлерами, взята під "протекторат" за цю послугу, буде безмірно тяжча для мас, ніж та державність соціалістична, яка є тепер. Та й невідомо ще, чи в результаті інтервенції та війни не поділяться ті різні Гітлери між собою... Україною? В кожному разі, коли мати за певний факт те, що СРСР і компартія дають змогу цілковитого, всебічного національно-культурного існування і розвитку укр[аїнських] працюючих мас усієї України, а крім того, коли є напрям на поборошення всіх економічних труднощів та на соціальну рівність і безкласовість суспільства, то яке може бути виправдання у тих українців, які звать себе соціалістами і прагнуть інтервенції, війни та знищення радвлади? Яке, Юрію Пилиповичу? От оце я прохаю Вас теж наводити, якщо матимете коли бажання говорити про мене.

А тепер трошки про менчі справи. Я давно-давно вже Вам післав список тих книжок, які бажав би мати від Вас у обмін за мої. Але Ви на моє прохання вислати мені ці книги нічого й досі не відповіли. Рукопис "Щастя" вислали зразу ж і я його давно одержав, а про книжки не згадали. Будьте ласкаві, вишліть, – мені б хотілося мати ці книжки.

Не написали Ви й своєї думки про "Щастя", як узагалі про працю, так і про те, чи можна рахувати на її сякий-такий тираж в еміграції та на пропуск до Галичини. Може, на Вас зробила нищівне вражіння рецензія О[лександра] Пол[оцького] на цю книгу і Ви, може, теж уважаєте її за "наївну"? Якщо так, то я Вам міг би прислати його іншу рецензію, в якій він говорить досить хвалебні речі про цю працю. Та сподіваюсь, Ви можете мати свою власну думку, незалежно від тої, яку мусить іноді висловлювати милий О[лександр] П[олоцький] "по долгу служби"? [У листі до Винниченка від 9.09. 1933 Сірий писав про свою розмову з Полоцьким стосовно того, чому в Україні не видають "Щастя". "Він пояснює це не забороною, а тим, що ніби-то ця книга недоцільна у них, бо все те, мовляв, занадто популярне, і радянська публіка ці питання перероблює глибше. Але ці доводи мали під собою іншу підкладку, про яку само собою П[олоцький] не мав права по своєму положенню говорити, а власне, ті самі причини, через які тепер на Україні нічого й нікого з укр[аїнських] письменників не друкують" (*ЦДАВО України. – Ф. 3803. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 224.* – Н. М.). Я все ж таки не гублю надії як-небудь видати цю працю. Буду шукати інших людей, може, неукраїнці допоможуть видати українську книгу.

Якщо Ваша ласка, напишіть мені, 1) скільки коштує в Празі аркуш видання, а крім того, як на Вашу думку, 2) чи могло б розійтися за кордоном цієї книги стільки, щоб покрити видатки на видання і 3) чи роблять чеські друкарні полегшення в виплаті за друк і яке саме. Заздалегідь дякую Вам і міцно стискаю руку. Р[озалія] Я[ківна] сердечно вітає.

В. В.

Чи виходитиме далі “Вільна Трибуна”, не знаєте?”

(ЦДАВО України. – Ф. 3805.– Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 243–246. Оригінал. Машинопис із рукописними авторськими правками).

№303

¹ Уви, спроба не принесла сюрпризу – Ідеться про спробу через анонімний лист (див. №285, пр. 2) перевірити, чи щиро ставиться Глущенко до Винниченка. 16 грудня 1933 р., через 4 дні після того, як Винниченко відправив Глущенкові згаданого листа, який мав би вже дійти до адресата, він записав у щоденнику: “Іспит” дає незадовільні й мало зрозумілі наслідки. “Учні” поводяться так, ніби ніякого листа від нас не дістали. Я зайшов до них, і Маруся прийняла мене досить добре. Правда, з якоюсь натягненістю, ніяковістю, як мені здалося. Потім обоє прийшли до нас, сиділи, як звичайно, і видно, не мають на увазі перервати зносини з нами, як того вимагає лист? Гадка така, що він показав лист Радченкові [співробітникові радянського торгпредства, який, за припущенням упорядника “Щоденника” В. Винниченка Г. Сиваченко, був його зв’язківцем у співпраці з ДПУ. – Н. М.], й той порадив йому не звертати уваги й не поривати зносин з нами. Або ще не балакав, бо Радченко, здається, хворий, так має побалакати, листа передати й спитати, що робити. Через те й не рве. У кожному разі він листа не показав, не прийшов, не сказав: от, мовляв, так і так, одержав я отакого листа, але я ні за які еventуальні заробітки (якусь пару тисяч франків) свої відносини з друзями не продам, ні через які нагороди від них не відмовлюся. Цього він не зробив, а тільки для цього й була зроблена перевірка. Значить, він хитрує, вивертається, хоче зберегти і те, і те, а, може, збирається продати відносини, тільки не раптово, а помаленьку. Побачимо” (*Щоденники Володимира Винниченка (1932–1937)* // Слово і Час. – 2000. – №9. – С. 55).

² коли винищений ассу – напевно, скорочена форма від *accumulateur* – акумулятор, батарейка.

³ через це “*Vinnitch[enka]*” – Розалія Яківна, очевидно, турбується про те, що знайомство з Винниченком могло бути перешкодою для подорожі Тамари Віленської до Франції.

⁴ *Телефонувала Тані* – Ідеться, очевидно, про Таню Вайнштейн, подругу Тамари Віленської.

⁵ “*С[онячна] М[ашина]*” однесена в *Libr[airie] du Siècle* – “*Librairie du Siècle*” (фр.) – “Книгарня століття” – Мабуть, В. Винниченко сподівався видати роман “Сонячна машина” в серії “Книгарня ХХ століття”, яка видавалася у Франції.

Далі буде.

Упорядкування, примітки та коментарі

Надії Миронець.

Переклад текстів з французької

Зої Борисюк.

м. Київ

Отримано 12 липня 2016 р.